

УДК 551.4

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕСТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ РЕЛЬЄФУ ШАЦЬКОГО ПООЗЕР'Я

О. Лагоцька

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Висвітлено методику естетичної оцінки рельєфу, наведено головні завдання, критерії оцінювання. Коротко естетично оцінено рельєф Шацьких озер.

Ключові слова: естетика, оцінка, цінність, рельєф.

Різноманітні за формою екологічні й природоохоронні знання людина одержує протягом усього життя. Територія Шацького національного парку з характерними для нього природними й слабкокультурними ландшафтами є своєрідним університетом для набуття природних знань. Парк має багаті рекреаційні ресурси і є одним з унікальних природних комплексів.

Шацький національний природний парк (ШНПП) створений 1983 р. на площі 32,5 тис. га. Головне його призначення – забезпечення умов регульованого використання ресурсів для рекреації, а також забезпечення охорони найцінніших компонентів у зонах абсолютної заповідності [7]. На сучасному етапі до цього варто долучити збереження краси рельєфу Шацького парку в природному, не зміненому людиною стані, а також розробку критеріїв для естетичної оцінки цього рельєфу.

Естетична оцінка рельєфу є важливою частиною естетичної геоморфології – нового наукового напрямку, що вивчає прекрасне у рельєфі, тобто з'ясовує класифікує й оцінює естетичні властивості рельєфу земної поверхні, виявляє вплив морфологічних ландшафтів на культуру і здоров'я людини через емоційний дух і творчість [6].

Об'єкт естетичної геоморфології – сам рельєф, який пізнають через його красу. Форми рельєфу, які сприймає людина, викликають певні емоції – позитивні, негативні, нейтральні. Основою цього напрямку повинні бути дослідження гармонії рельєфу, сумірності, узгодженості окремих елементів, форм, комплексів, виявлення причин (або сукупності чинників), що створюють унікальні й типові форми рельєфу.

Завдання естетичної геоморфології сформульовані так (Тимофєєв та ін., 2002):

- 1) відшукання краси в рельєфі;
- 2) вимірювання та оцінка цієї краси як основи привабливості ландшафту;
- 3) пояснення цієї краси, причин, що її створюють;
- 4) рекомендації зі збереження цієї краси.

Головні критерії оцінки естетики рельєфу земної поверхні стосовно території України розробив В. Стецюк 2004 р. Щодо рельєфу Шацького поозер'я, доцільно виділити такі критерії:

- 1) унікальність форм рельєфу за генезисом;
- 2) унікальність зовнішнього вигляду форм;

- 3) архітектоніка, тобто поєднання частин в одному цілому, різноманітність форм та поєднання їхніх розмірів;
- 4) ефекти супроводження – звуки – тиша, тепло – прохолода, яскравість, колір;
- 5) поєднання з іншими елементами ландшафту – рослинністю, водними чи біологічними феноменами; візуальний ефект;
- 6) образність – фотогенічність;
- 7) емоційне сприйняття – милування, схилення, відчуття злиття з природою;
- 8) етнокультурна значимість – міжнародна, національна, регіональна.

Зазначимо, що естетична оцінка спрямована на визначення естетичної цінності ландшафтів і складання рекомендацій щодо створення об'єктів природо – заповідного фонду (ПЗФ).

Естетичне оцінювання починається з окреслення меж запроєктованого об'єкта ПЗФ і детального вивчення його за картографічними, довідковими матеріалами та шляхом опитування місцевих краєзнавців. Об'єкт має бути однорідним, цілісним, порівняно невеликим і не повинен охоплювати території інтенсивного господарського освоєння. У випадку значної неоднорідності об'єкта доцільно виокремлювати кілька ділянок і оцінювати кожну з них. Пізніше вибирають низку опорних точок, через які прокладають маршрути польової частини дослідження. Опорні точки повинні бути якомога рівномірніше розподілені на ділянці, а маршрут – охоплювати якнайбільше визначних пам'яток.

У ті сезони року, періоди доби і за таких погодних умов, коли естетичні властивості місцевості найвиразніші, комісія естетичного оцінювання відвідує опорні точки, намагаючись дотримуватися тиші й зосередивши увагу на сприйнятті краси природи. На кожній опорній точці члени комісії аналізують відчуття від споглядання пейзажу.

Після закінчення польової частини дослідження члени комісії спільно підраховують середній бал, який відображає рівень естетичної цінності ландшафту запроєктованого об'єкта ПЗФ.

Якщо сумарний бал естетичної оцінки дає підстави рекомендувати об'єкт для включення в систему ПЗФ, на нього готують наукове обґрунтування.

Оскільки ШНПП вже належить до ПЗФ, то методика досліджень могла б передбачати такі етапи, як підготовчий, польовий та камеральний.

Підготовчий етап полягає у накопиченні теоретичного матеріалу про територію, опитуванні місцевих мешканців та краєзнавців.

Польовий етап – це вже дослідження естетичних властивостей рельєфу Шацького поозер'я за різних погодних умов із зосередженням на сприйнятті краси природи. Впродовж маршруту дослідники фотографують унікальні форми рельєфу, нетипове поєднання його частин з навколишнім середовищем (наприклад, гори з різким переходом в озерну улоговину), вивчають генетичні типи рельєфу.

Камеральний етап передбачає систематизацію всього зібраного матеріалу, естетичну оцінку території на підставі генетичних типів рельєфу та складання карти їхнього розповсюдження. До характеристик Шацького поозер'я з естетичного погляду додають відповідні фотографії. На завершення пропонують низку заходів та рекомендацій щодо збереження краси рельєфу.

Поняття “естетика природи” походить з терміна “естетика мистецтва”, значення якого трактують як красу, щось захопливе, привабливе [1].

Л. Б. Альберті зазначав, що краса – це визначене поєднання, яке складається з окремих елементів, і це співзвучність тих же елементів. Тому постає питання: що ж охоплює

поняття естетичної цінності? На думку Г. Торо “Озеро – найвиразніша і найпрекрасніша риса пейзажу. Це – око землі, і, заглянувши в нього, ми вимірюємо глибину власної душі...”.

Шацькі озера важко уявити без навколишньої смуги рослинного покриву. Прилегли до озер ліси – немов дорогоцінна оправка для коштовного каміння. Зарості прибережно-водних рослин – ніби природний міст, що сполучає наземні й водні екосистеми, робить перехід між ними плавним. Ці зарості є важливим компонентом і захисником акваторій [3].

Щодо походження Шацьких озер є багато гіпотез. Деякі вчені вважають, що після відступу дніпровського льодовика на Поліссі було величезне водоймище, утворене підгаченими льодовиком водами. Шацькі ж озера трактуються як релікти, тобто залишки цього водоймища, западини якого згодом ускладнилися процесами карстування. Твердження про карстове походження озер теж значно поширене [7].

Розподіл рослинного покриву в межах Шацького поозер'я значно узгоджується з характером рельєфу цієї території. Наприклад, вершини підвищених сухих піщаних горбів і пасом зайняті сосновими лісами з лишайниковим або зеленомоховим наземним покривом, зокрема гора Кара синець [5].

На вирівняних і вологіших ділянках переважають сосняки вересові та чорницеві. Для знижень характерні вільхові ліси, що невеликими ділянками трапляються на всій території Шацького поозер'я. Березові ліси з успіхом використовують у рекреаційних цілях, бо вони приваблюють неповторною красою.

Біля озера Острів'янського зростає єдиний унікальний у районі Шацьких озер масив ялинового лісу, який розміщений за південною межею суцільного поширення цієї породи, що проходить у Білорусі. Цей осередок ялини виділений як заказник місцевого значення [7].

Ліси Шацького поозер'я в поєднанні з озерним комплексом значно урізноманітнюють можливості відпочинку. Завдяки сосновим лісам тут ніколи не є відчутною спека, а тиша та чисте повітря, зелень рослин заспокійливо впливають на людину. В лісах можна пізнати чимало цікавого з життя цих природних екологічних систем, ознайомитися з багатством рослин поліської флори і різноманітністю їхніх угруповань, одержати емоційний заряд для творчої праці.

Цікавими є болота Шацького поозер'я, яких тут досить багато. Вони різні за типом торфових відкладів та характером рослинного покриву. Переважають евтрофні, або, як їх ще називають, низинні болота. Їм властиве живлення ґрунтовими водами, багатими на мінеральні солі. Ці екосистеми приурочені до міжозерних просторів або заплавл річок. На відміну від евтрофних, оліготрофні болота в межах території трапляються зрідка. Вони мають опуклу поверхню і живляться лише атмосферними опадами. Частіше простежуються перехідні, або мезотрофні болота з купинчастою поверхнею. Рослини на купинах живляться атмосферними опадами, а на міжкупинних просторах – ґрунтовими водами [7].

Болота – це своєрідна книга, що містить історію формування рослинного покриття району протягом багатьох років та характеризує зміни клімату і рослинних угруповань.

Сучасний рослинний покрив Шацького району вирізняється великою мозаїчністю і роздробленістю лісових масивів, що зумовлено не лише особливостями геоморфологічної будови території, а й тривалою діяльністю людини (осушення боліт, прокладання нових каналів і доріг). Природні екосистеми Шацьких озер щораз ширше використовують для організації відпочинку, що теж позначається на рослинному покриві.

Поєднання численних озер зі значними за площею лісовими масивами, різноманітність рослинного покриву створюють своєрідний ландшафтний колорит і високу естетичну цінність території.

Шацьке поозер'я – один з природних малозмінених ландшафтів, який має важливе значення для оздоровлення людей. Завдяки його віддаленості від великих промислових центрів, наявності великих лісових масивів повітря на його території особливо чисте, насичене фітонцидами. Яскравим доказом цього є масове поширення різних видів лишайників, що є надійними індикаторами чистого природного середовища.

Естетику Шацького поозер'я посилює те, що кожне з озер унаслідок своєрідної конфігурації берегів, площі водної поверхні, рослинності, механічного складу дна, глибини і властивостей води має неповторні риси. Наприклад, Світязьке озеро, насамперед, вражає величчю, Пісочне – колоритністю, Острів'янське – загадковістю, а Мошне – незайманістю ландшафтів.

Мозаїчність екологічних умов дає змогу ознайомитися з нерукотворним багатством Шацького поозер'я – головними типами його рослинного покриву в максимально короткий термін. Тут через усі зони прокладено дидактичні траси різноманітного призначення та інформативності, промарковані стежки [5].

Проте внаслідок щораз більшої популярності озерного краю його рекреаційне навантаження позначатиметься на стані та функціонуванні озерних систем. Тому необхідно вжити низку заходів для оптимізації раціонального використання досліджуваної території.

-
1. *Борейко В.Е.* Введение в природоохранную эстетику. – Киев: Аграрная наука, 2004. – 184 с.
 2. *Карпенко Н.І., Горішній П.М., Зінько Ю.В.* Методичні рекомендації до курсу “Рекреаційна оцінка рельєфу” (для студ. геогр. ф-ту). – Львів, 2005. – 46 с.
 3. *Лазарчук В.* Шацькі озера. – Львів: Каменяр, 1975. – 39 с.
 4. *Природа Волинської області / За ред. К.І. Геренчука.* – Львів: Вища шк., 1975. – 147 с.
 5. *Кім М. Г.* Природні умови околиць Шацького біолого-географічного стаціонару. – Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 1974. Вип. 7. – С. 43–49.
 6. *Стецюк В.* Естетична функція рельєфу України у контексті екологічної геоморфології // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – С. 150–162.
 7. *Стойко С. М., Яценко П. Т., Жижин М. П.* Шацький природний національний парк. – Львів: Каменяр, 1986. – 48 с.

**THE METHODOICAL POINTS OF VIEW FOR AESTHETICAL APPRAISAL
OF RELIEF BY SHATS'K LAKES**

O. Lahotska

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

This article is devoted by methods of aesthetical appraisal a relief of Shatsk's lakes. Fundamental tasks, criterions of appraisal and methodical points of view by realization exploration are presented in it. Besides, presentation the short aesthetical appraisal of Shatsk's lakes.

Key words: aesthetics, appraisal, value, relief.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2007
Прийнята до друку 20.09.2007